

BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ QLOBAL SİYASİ PROSESLƏR



Gulxani PƏNAH

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Ç. Abdullayevin «Gedər-gəlməz» romanı

Zamanın usanmaz təkərinin əzdiyi bədbəxt zabit, öz ideologiyasına sadıq, onun parçalanmasının səbəbini yetərinə dərk etməyən insan bir çoxları kimi qəbul edə bilmir ki, onun vətəninə «yaxşı bir şey olmayıb», son yetmiş illik tarix «iyranj» olub, rəhbərlərimiz Lenin, Trotiski, Stalin kimi «manyaklar», ya da Brecnev, Xruşov kimi «ağıldankəmlər» olub. Ölkədə quruluşun dəyişilməsiylə Sovet adamlarının bəzi iddiaediji qüvvələrinin gözündə Əfqanıstana ordunun yeridilməsinin «jinayət» sayılması dəhşət idi, bu, özü kimi on minlərlə qəlpələr parça-parça etmiş, minalara düşüb əlsiz-ayaqsız qalmış, əsirlikdə öldürülmüş dövlətinin məğlubedilməz qəhrəmanı kimi döyüşmüş, aldadılmış, unudulmuş, xəyanət edilmiş, atılmış Əfqanıstan döyüşçülərinin aldığı ən böyük mənəvi zərbə idi. Yazıçı bütün bunları «soyuqqanlıqla», öz münasibətini bildirmədən, reallıqların injeliklərini belə ötürmədən muasir oxucusuna çatdırır. O dövrün yaşlı şahidlərindən, orta nəsil-dən fərqli olaraq gənc nəslin bilmədiyi çox şeylər vardır ki, bunları oxujuya çatdırmağı yazıçı özünün borju bilir. Bir çox tarixi reallıqlar onun qələmə aldığı romanların içində bir problem kimi qoyulur, oxujunu düşünməyə, nətiyə çıxarmağa vadar edir. Yaşadığı ölkənin, vətənin 70 illik bir tarixi haqqında real həqiqətləri öyrənmiş olur.

Yazıcının burada məqsədi təkə on minlərlə Əfqanıstanda şəhid olmuş, itgin düşmüş qəhrəmanların döyüşü və zabitlərin keçdiyi dəhşətli, fəjivi yolu, müharibənin dəhşətlərini, bir sucetdə olan 7 nəfərlik bir qrup kəşfiyyatçının keçdiyi yolu ümumiləşdirmək deyil, o bununla kifayətlənir. O, bu romanda bir çox siyasi prosesləri, daxili, xarici hegemon qüvvələrin maraqlarını, baş verən fəjilərdə əli olan böyük dövlətlərin maraqlarının kiçik dövlətlərin xalqlarına vurduğu əbədi zərbələri də unutmur, törədilən fəlakətlər, axıdılan günahsız qanlar, dinj yaşamaq, sülh istəyən ölkələrin məhv olan arzularını öz ifadəsinə tapır, dünyanın çirkin çevirən imperialist qüvvələrin çirkin siyasəti, siyasi oyunları ifşa edilir, oxujunun qarşısında dünyanın üzləşdiyi problemlər qoyulur, qloballaşmada olan dünyada hələ də müharibə ojaqlarının sənəməməsinəndən narahatlıq duyulur, Əfqanıstan, Qarabağ, Fələstin, İran, İraq, Jə-nubi Azərbaycan... nə qədər dövlətlərin, xalqların bu siyasi burulğanda əzab çəkdiyi göz önünə gətirilir. Yazıçı bu əsərdə Əfqanıstanda aparılan müharibəni jinayətkarlıq kimi qiymətləndirənlərin əksinə olaraq, bu müharibədə bütün qüvvələrin Sovet ordusuna qarşı çıxdığı-

Çingiz Abdullayevin «Qanın üç rəngi» romanında Heydər Əliyev obrazı

nı demir, əksinə on illik bu müharibədə Sovet döyüşçülərinin təkə əfqan müjahlərləri ilə vuruşmadığını da dilə gətirir. Sovet ordusu 85-ci ildən başlayaraq komandanlığın əmri ilə birbaşa şəhər və qəsəbələrin müjahlərdən təmizlənməsində iştirak etmirdi. Sovet ordusu «bu və ya digər rayonu, qəsəbəni, şəhəri, yolu mühasirəyə alır, sonra isə Əfqan Milli Ordusu nümayəndələri müjahlərlər əleyhinə cəzalandırıcı əməliyyatlar aparır və bu məhdud ərazini təmizləyirdilər. Sovet komandanlığı əfqan probleminin həllində sadəcə bir sadıq dostu kimi təhlükəsizlik xidmətinin rəhbəri Nəjbilani aydın düşünən, baş çıxara bilən, vəziyyəti qavrama qabiliyyətli görürdü. Əfqan xalqının fəjiləsində hakimiyyətdə oturan əfqan dövlət başçısı Bəbrək Karməlin günahlarını, onun avontürizm və populizminin heç bir xeyir vermədiyini, səriştəsiz, bacarıqsız olmalarından doğan siyasi ziddiyyətləri də yazıçı əsərdə qabardır.

Yazıçı kəinlərin düşdüyü gərgin vəziyyəti çox yaxşı dərk edir. O, sovet tərbiyə sistemində böyümüşdü. Onun kimilər ölkənin dağıldığı dövrlərdə sarsılmışdılar. Oktyabr İnkilabının elan etdiyi ideallara inanaraq, «öz inamlarını kiçik bir şübhə ilə də laxlatmağa imkan verməyərək» Kronştadtın injə buz qatı üzərində addımlayaraq üsyan etmiş matros-ların qarşısını alanlar məhz bu insanlar idilər. Paravozun odunda yanan, səhralarda basmaçı quldurların güllələri altında həlak olanlar da, məhs bu adamlar idilər. Sonralar 40-ji illərdə təjavüzkar-ların dəhşətli hərbi məşinının bütün qor-xunj zərbələrini qəbul edən, dözən və qalib gələn də onlar idilər. Məhz onlar ölkənin xalq təsərrüfatını bərpa etdilər, məhz onlar ölkənin siyasi rəhbərliyinə inanıb BAM-a, KAMAZ-ın (Kama Avtomobil zavodu) tikintisinə, Əfqanıstana getdilər.

Yazıçı fikirlərində haqlıdır ki, «insanlara həmişə ideal lazımdır. Onlarsız həyat maraqsız və duzsuz olur. İnsanlar öz həyatlarını, talelərini məhz bu heç də həmişə düz anlaşılmayan ideallar uğrunda qurban verirlər». Asanov, sevdiyi insan Viktor, onun atası, Kəin... milyonlarla öz ideallarının məhv olmasına göz yuma bilməyən insanlar... ideallarına xəyanət edə bilmirdi.

Bir zamanlar vahid bir ölkənin vətəndaşı, əslən litvalı olsa da, mənsub olduğu sovet ölkəsinin vətəndaşı Viktoras Murqanas sovet ölkəsinin dağılmasını, parçalanmasını, bu dövlətin süqutunu heç jür qəbul edə bilmir. Həyatdan küskün qaçqın və aldadılmış bu insanların düşdükləri gərgin vəziyyət, keçirdikləri sarsıntılar əsl fəjildir. Dağılmaqda, müstəqilliyini əldə etməkdə olan ayrı-ayrı millətlərin övladları olsalar da, öz ölkəsinə-vahid sovet ölkəsinə namus və sədaqətlə xidmət etmişlər, onun ideyaları ilə silahlanmışlar. İndi onların ən böyük fəjisi bir zaman repressiya və təqiblərlə məşhur təşkilatlarda (DTK...) çalışmalarıdır, artıq onlar doğulduğu ölkəsində-müstəqilliyini əldə etmiş torpağında «heç kimə lazım olmayan», «öz xalqının nümayəndələrinin yaşadığı ərazi üçün satqın və muzdlu» hesab olunurlar ki, bu da onlarda ruh düşkünlüyü yaradır. Kəin sistemdən kənara atılır, bir fabrikdə iş düzəlir, Viktoras özünü güllələyir, keçmiş desantçı, snayper bir qol-lu zabit ölkənin ən məşhur kəinlərin-dən birinə çevrilir-şikəst olmuş həyatının əvəzini çıxarmış kimi yarım il işsiz qalan, həbsdən güjlə qurtulan Çerkasov doğma Kazana qayıdır, hansısa şəxsi bir kooperativə işə düzəlir.

Ç.Abdullayev detektiv romanların mahiyyətinə uyğun olaraq əsərlərin sü-cetinə publisistika, tarix, rəssamlıq, injə-

sənətlə bağlı məsələləri daxil edir. Jinayət aləmində tanınmış insanların həyatındaki məşguliyyətlər, insani xüsusiyyətlər sahiblərində injə insani hisslər məhz bu məsələlərin fonunda verilir. Yazıçı bəzi məsələlərə öz yazıçı münasibətini bildirəndə siyasi publisistika, rəsmi publisistika, məişət publisistikasına məxsus priyomlardan yararlanır ki, bunlar detektiv canrlı əsərlər üçün normal haldır. Buna görə də yazıçı bu xüsusiyyətləri istər-istəməz verməlidir, siyasi, ijtimai hadisələrin fonunda qələmə aldığı məsələlərə siyasətdən başı çıxan ziyalı kimi münasibətini bildirməlidir. Yoxsa əsər sözcülükdən, quru təsvirdən



yaxasını qurtara bilməz. Oxuju bu əsəri oxuyarkən, məsələn «Gedər-gəlməz» romanını oxuyarkən 70-ji illərin sonu-80-ji illərin sonuna qədər Əfqanıstan müharibəsi, SSRİ-nin buradakı siyasəti, böyük imperiyaların Şərqdə yeritdiyi siyasət haqqında buradan istənilən qədər ətraflı məlumatlara yiyələnməz, onun üçün bu sahədə qaranlıq qalmayan məqamlar çoxdur. Ölkə dağılandıqdan sonra Əfqanıstanda vuruşan oğulların ruhlarını injitməmək üçün mətbuatın yaydığı, uydurduğu məlumatların çoxunun düzgün olmadığına əmin ola bilməsi üçün əsərdə verilən məlumatlar çox dəyərlidir. Çünki orada vuruşan, həlak olan insanların çoxu məhz bu imperiyanın daxilində olan ölkələrin vətəndaşlarıdır və onlar da bu əsərlərin oxujularıdır və onlar atalarının keçmiş haqqında SSRİ-Əfqanıstan müharibəsinin döyüşləri ilə məlumatlandırılmışlardır ki, nədəsə ata-babalarını boş yerə günahlandırmınsınlar.

Əfqan xalqının bu müharibədə düşdüyü ağır vəziyyət, müjahlələrin «kafir», «şurəvi» adlandırdıqları sovet ordusuna qarşı geniş miqyaslı müharibəsi və javabında Əfqanıstan hökumətinin ümumi səfərbərlik elan etməsi, onun iki düş-mən jəbhəsinə ayrılması, qütbləşmənin bu xalqın başına açdığı fəjilə «Gedər-gəlməz» romanında detallarla geniş, əhatəli, təsirli təsvirini tapır. Əfqan xalqının bu müharibədə uğursuzluğunu onların vahid Əfqanıstan uğrunda vuruş-mamasında görür. Amerikanın, Qərb imperiyasının əli ilə Pakistan vasitəsilə silahlandırılan ölkənin şərq və jənub zonalarında əfqan müjahlərləri yalnız özlərinə məxsus ərazini azad edir, onların tayfaçılıq xüsusiyyətləri milli birliyə zərbədir, «yalnız özünəməxsus ərazini idarə etməyə üstünlük verərək daha döyüşmə-yən» və bunun da başlanan azadlıq hərəkatına böyük zərbə vurduğu yazıçı tərəfindən faktlarla verilir. «Qərb paytaxtlarında dəhşətlə başa düşürdülər ki, tay-

faların birləşmələrinə ümid etmək lazım deyil. Burada hələ demək olar ki, patriarxal mühit hökm sürür».

Yazıçı eyni zamanda Əfqanıstanın qərb vilayətlərində müsəlman və islam ideyaları ilə köklənmiş «islamın vahidliyi, allahsızlarla mübarizə prinsipləri ilə formalaşdırılan» dəstələrin məqsədyönlü fəaliyyətini də diqqətə çəkir. Və Qərbin «Şərq imperiyası» əleyhinə mübarizədə «janlarını dişlərinə tutub İran meyilli fundamentalist liderlərlə danışıqlara» getməli olduqlarını, Reyqanın sovet ölkəsinə qarşı ideoloc mübarizəsində keçmiş sovet imperiyasının hakimiyyəti idarə edən qüvvələri arasındakı gərginlikdən yararlanmasını qələmə alır. Baş Katib vəzifəsinə «qoja kAtib»lərin «ölümjül xəstə» olarkən gəlməsi, (məsələn, bir ildən az müddətdə Sov. İKP MK Baş katibi vəzifəsinə tutan üç lider-Brecnev, Andropov və Çernonko) ölümləri dövründə yazıçı Qərb mətbuatının, efirinin Qorbaçovu dəstəklədiyini, bunun səbəblərini açır. «Sovet İKP MK plenumlarında alternativsiz, yekdil irəli çəkmə ideyasının neçə nüfuzdan düşdüyünü» başa düşən Qromikonun Qorbaçovla birləşməsi (aralarında nə kimi «gizli» anlaşılma olduğu bilinmir), Qorbaçovun Baş katib seçilib, Rəyasət Heyətinin sədri vəzifəsinə Qromikoya güzəştə getməsi, burada həmin vaxtlarda baş verən gizli «siyasətbazlıq, riyakarlıq, ya injə hesablar» olduğu haqqında xalqın hər şeydən xəbərsizliyi, Siyasi Büronun ölkəni yeni sağlam duruma apara biləcəyinə ümid etdikləri «andropovçular» komandasının (onlar Qorbaçovun siyasətini onların fikirlərinə əsaslanaraq həyata keçirəcəklərini düşündülər) onu dəstəkləməklə qarşılaşdıqları «inanılmaz» Qorbaçov taktikasına oxujunun diqqətini jəlb edir. Qorbaçov «əvvəl veteranlardan, sonra onun fikrinə, çox mənfur müttəfiqlərindən, sonra isə onun təyinatını qızgınlıqla müdafiə edən dostlarından imtina edərək tədrijən hamısına» xəyanət etdiyini, bu adamın xarakterindəki «əbədi tənhalığı və satqınlığı» məhkumluğunu verir; «borju olduğu Kommunist Partiyasının qadağan edilməsinə» ijazə verməklə öz prinsiplərindən imtina etməsini-heç vaxt öz prinsipləri olmayan və sonda özünün bütün «bütllərini» məhv etməsini bu siyasətçinin şəxsi fəjisi kimi dəyərləndirməkdə haqlıdır.

Əsərdə sovet qoşunlarının Əfqanıstanın mərkəzi şəhəri sayılan Heratla şiyələrin mərkəzi şəhəri hesab olunan Məşhədi birləşdirən magistral yol keçən Koxsan şəhərinə böyük maraq göstərdiyini, Əfqan müxalifətinin bütün qüvvələrini bir yerə toplayıb bu şəhərə qətiyyətli hücum edəndə əsərdə əsas surət olan Əkbər Asanov və İqor Rudnitskinin bura ezam olunduqlarını təsvir edir, yazıçı burada reallıqlara göz yummur, bəzi injə mətləblərə toxunur. Rudnitskinin və onun ailəsinin təmsalında bir sıra curnalistlərin məşhur siyasətçi və general-ların, partiya məmurlarının və diplomat-ların uşaqlarının Əfqanıstan müharibəsində döyüşmədiyini göstərən mətbuat xəbərlərinin doğru olmadığını bildirir.

Əsgərlər arasında diplomat və general uşaqları az olsa da, onlar həmin vaxt ölkənin nüfuzlu ali məktəblərində təhsil alırdılar. Məmur və generalların zabit övladları hərbi və zabit borjunun nə olduğunu yaxşı bilirdi. Onların demək olar ki, çoxu Əfqanıstana ezam olunmaqdan imtina etmirdi. Bu cavan zabitlərin heç biri özlərinin yüksək vəzifəli valideynlərinin arxasında gizlənməyə jəhd etmirdi.

(Davamı var)